

of the beliefs to the Beyond for this group of tribes which was expressed by the special funeral custom retaining no material traces. The peculiarities of the cult manifestation was clearly fixed at the different areas of spread of the culture which was stipulated by coming of the new groups of population with their own beliefs into its environment.

ЗНАКОВА СИСТЕМА ТРИПІЛЬСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

Т. М. Ткачук

У статті на основі статистично-позиційного вивчення знаків, що використовувались в орнаментативній розписній посуді, розглядаються тенденції в змінах їх кількісного застосування в знаковій системі культури Кукутені-Трипілля на діахронному рівні.

Давно помічено, що наукові ідеї, виникнувши і, здається, не набувши підтримки, через певний час повертаються і оволодівають дослідниками. Це стосується й ідеї О. О. Бобринського, котрий на початку ХХ сторіччя, випереджаючи сучасний семіотичний підхід до вивчення знакових систем, поклав перед собою завдання розробити орнамент дописемних культур «за методикою лінгвістики, шукаючи його етимології»¹.

Але тоді ніхто не використовував цю цікаву ідею на практиці. Можливо, далась взнаки відсутність розробленої методології, з одного боку, і невелика кількість джерел — з іншого.

З виникненням і розвитком семіотичного підходу, на його основі почали вироблятися методи вивчення не тільки знакового аспекту лінгвістики, але й, за термінологією Вяч. Вс. Іванова і В. Н. Топорова, так званих вторинних моделюючих знакових систем², до яких відноситься і орнамент дописемних культур, Кукутені—Трипілля зокрема.

Правда, вивчення знаків цієї культури відбувалося в руслі Бартівської теорії усвідомлення знаків і далі їх символічного розуміння не пішло³. Дослідників цікавило те, що вони визначають, а на те, що означає його «життя», уваги не звертали. На той час, в літературі почали з'являтися заявки на використання семіотичних методів у вивченні кукутенсько-трипільських знаків. Але це стосувалось або окремих речей, наприклад стели з Усатово⁴, або порівняльного аналізу знакових систем поселень Майданецьке і Тальянки на синтактичному рівні⁵. Вивчення ж усієї знакової системи не проводилось.

Перед дослідниками, що звертаються до вивчення знакових феноменів дописемних культур, зокрема Кукутені—Трипілля, стоїть колосальне за обсягом завдання. Насамперед це з'ясування синтактичних відносин між знаками. Сюди входить вивчення парадигматики — зв'язків кожного знаку з іншими, на які він схожий, але в той же час і різниться. Крім цього, необхідно вивчати і синтагматику — співвідношення знаків не тільки між собою, але й з сусідніми, попередні і наступні зв'язки між ними, «мости», які об'єднують їх з іншими знаками⁶.

При зверненні до орнаментів дописемних культур у дослідників часто виникає питання: «Що тут є знак?».

Перефразуючи Є. Гуссерля⁷, можна сказати, що будь-який графічний вислів є знаком. Ми не можемо, принаймні зараз, йти за Гуссерлем і розрізнити в орнаментативній культурі Кукутені—Трипілля «справжні знаки» і «мітки», тому що виділити ці «мітки» з масиву знаків неможливо. Спроби такого виділення можуть мати занадто суб'єктивний характер.

Для виділення знаків на великих серіях однотипного посуду видається

можливим застосувати позиційно-статистичний метод, який використовував Ю. В. Кнорозов⁸.

У цій праці синтактичні співвідношення знаків не розглядаються. Перед нами стоїть завдання простежити кількість використовуваних знаків на керамічному посуді культури Кукутені—Трипілля на синхронному та діяхронному рівнях з етапу VII до VII і звернути увагу на явища, що супроводжували розвиток знакової системи.

На підставі виділених знаків, використаних у розписі посуду кожного з досліджених поселень, складено три гістограми. У них вказана загальна кількість посуду, що аналізувалась (білі колонки знизу), кількість знаків (перші штрихові колонки зверху), їх блоки (другі білі колонки зверху), а також кількість використаної червоної (треті штрихові колонки зверху) та білої фарби (четверті чорні колонки). Всі показники, за винятком кількості посуду, подані в процентах.

Зауважимо, що проаналізовано тільки той посуд, на якому добре зберігся розпис. Але стан збереженості розпису різних, тому показники, занесені до гістограм, не абсолютні, а швидше вказують на тенденції в знаковій діяльності населення різних районів та локальних варіантів культури Кукутені—Трипілля.

Гістограми складені за ступенем ймовірності. У першій з них подані показники по тих пам'ятках, з колекціями яких автор працював безпосередньо*. Це, як правило, добре вивчені пам'ятки з розкопок останніх років. Керамічні комплекси тут проаналізовано по площадках, що дозволяє з високим ступенем вірогідності простежити явища, які нас цікавлять.

На другій гістограмі вказані ті керамічні колекції, які не можна вивчати по площадках. Це або давно видані пам'ятки (наприклад Шипенці Б⁹, Петрени¹⁰), або змішані колекції з старих розкопок, що дуже постраждали під час війни (Сушківка**, Томашівка***). У цю ж гістограму занесені показники розписного посуду з Вихватинського¹¹ та Усатівського¹² могильників, інших пам'яток, чий керамічний матеріал вивчався у змішаному стані. В третій гістограмі, найменш ймовірній,— показники, головним чином, надрукованих керамічних комплексів. Незважаючи на незначну кількість, здається, їх також можна використовувати в наших дослідженнях, хоча б як допоміжне джерело. Тут можна згадати дослідження теоретико-інформаційними та теоретико-ймовірнісними методами ряду проблем математичної лінгвістики, пов'язаних з віршуванням. О. Н. Колмогоров дійшов висновку, що статистично ймовірні висновки можуть бути одержані при аналізі порівняно невеликих вибірок (у статистичному віршознавстві достатньо 50 рядків)¹³.

Звернемося до гістограм. Вони показують наявність великої кількості знаків у знаковій системі поселення Коновка кінця етапу VII на Середньому Подністров'ї¹⁴ (рис. 1). Можливо, багато знаків використовувалось на кераміці поселення цього етапу Голосків**** (рис. 2). На Південному Побужжі на початку етапу VII також багато знаків у розписі посуду з поселення Немирівське (Одеська обл.). Дещо менше їх на кераміці з поселення Станіславка¹⁵ (рис. 2). Етап VII межиріччя Собу і Синюхи репрезентує поселення Піщане¹⁶. Його знакова система складається з порівняно невеликої кількості знаків (рис. 1).

* Висловлюю подяку співробітникам ІА України, які працювали або працюють надалі над проблемами культури Кукутені—Трипілля: Круцу В. О., Рижову С. М., Відейку М. Ю., Колеснікову О. Г., Шмаглю М. М., Шумовій В. О., Збеновичу В. Г., а також співробітникам: ДІМ України Якубену О. А., Вінницького педагогічного інституту Гусеву С. О., Вінницького краєзнавчого музею Косаківському В. А. за можливість ознайомитися з унікальними колекціями і допомогу в роботі.

** Розкопки Козловської В. Е. Фонди ДІМ України, № фонд. а/25.

*** Розкопки Куріного П. П. Фонди ДІМ України, № фонд. а/99.

**** Розвідки Борковського М. С. Матеріали зберігаються у фондах ІА України, № фонд. 11/581, та фондах Кам'янець-Подільського історико-краєзнавчого музею.

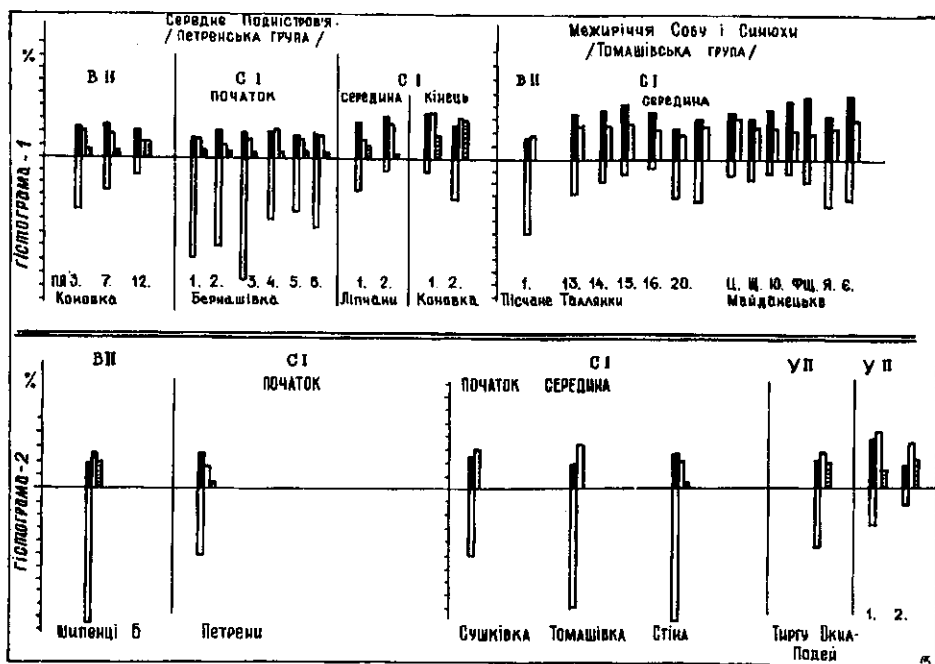


Рис. 1. Гістограма 1, 2.

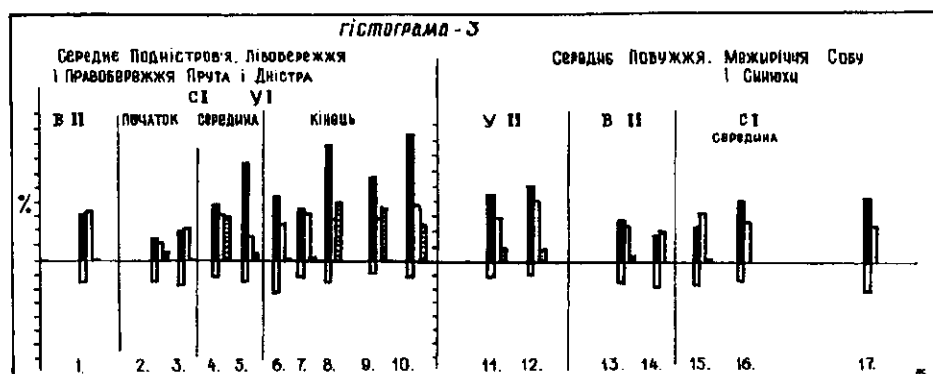


Рис. 2. Гістограма 3.

Таким чином, на етапі VII, і особливо наприкінці, в знаковій діяльності населення різних територій культури Кукутені—Трипілля використовувало досить багато знаків і значну, по відношенню до них, кількість блоків (об'єднань знаків між собою).

На етапі CI, у Подністров'ї, кількість знаків у знаковій системі, порівняно з етапом VII, зменшується. Так, на поселенні Бернашівка* (рис. 1) їх мало, але зберігається досить багато блоків. Також небагато знаків бачимо на поселеннях цього періоду, показаних на гістограмах 2 і 3. У знакових системах поселень Більче Золота Сад II¹⁷, Шипенці Б, Петрени, Бринзени IV¹⁸ також мало знаків, проте кількість блоків тут різна. Дуже багато їх у Шипенцях Б і Бринзенах IV. Таке ж явище зафіксоване на поселенні Томашівської групи Сушківка, а також на поселенні Чечельник (Побужжя)¹⁹.

Але, починаючи з середніх ступенів етапу CI, кількість використовуваних знаків починає зростати на всіх пам'ятках і по всьому ареалу культури. На

* Розкопки Дністровської Новобудовної експедиції під керівництвом О. Г. Колеснікова.

гістограмі 1 це явище простежується за керамікою поселення Ліпчани з Середнього Подністров'я²⁰, в межиріччі Собу і Синюхи — на кераміці поселень Томашівської групи — Тальянки²¹, Майданецьке²² і на гістограмі 3 — Тальне II²³.

На гістограмі 3 воно найяскравіше проявляється на поселенні Північної Молдови Варварівка VIII²⁴ і на наступному ступені в розпису кераміки поселень Шури I²⁵ і Варварівка XV²⁶. На Побужжі це можна помітити, аналізуючи розписи кераміки Черкасового Саду²⁷.

Зростання кількості знаків набуває свого апогею наприкінці етапу СІ. На Правобережжі Прута це явище помітне на кераміці поселення Валя Лупулуй²⁸ (гістограма 3) і пам'ятках Бадразького ступеня Північної Молдови²⁹. До цього ж типу пам'яток належить і поселення Коновка (пл. 1 і 2) в Середньому Подністров'ї³⁰. На пам'ятках цього часу, крім збільшення кількості знаків, помітно збільшилось і застосування червоної фарби в розписі посуду. Крім того, в цей час спостерігається початок повернення до знакових виразів, що часто зустрічаються на етапі VI, або в ще архаїчніших знакових системах культури. На етапі VII і СІ таких знаків практично немає, або вони зустрічаються дуже рідко (відомі буквально поодинокі випадки їх знахідок).

Одним з проявів цього є повернення до розпису посуду від вінець до днищ або значно нижче ребер. Такий розпис з'являється наприкінці етапу СІ на пам'ятках Північної Молдови типу Варварівка XV, і особливо на пам'ятках типу Валя Лупулуй і Старих Бадражів, де при збереженні розпису трохи нижче ребер, що властиво для етапу СІ, зустрічається посуд, розписаний або повністю від вінець до днищ, або набагато нижче ребер. До цього часу, в усякому разі для початку і середини етапу СІ, такий розпис не знайдений. Зони розпису посуду цього періоду розміщені від вінець або шийок і сягають трохи нижче ребер. Натомість на етапах VI і VI—VII³¹ посуд розписували або повністю від вінець до днищ, або залишали незафарбованими невеликі ділянки біля днищ.

Починаючи формальний аналіз знакових виразів і окремих знаків, що їх складають, на нашу думку, важливо дотримуватися класифікації Ч. Пірса, який поділив їх на: знаки-ікони, що мають аналогії в навколишньому середовищі; знаки-символи — не мають аналогій у зв'язку з їх абстрактними зображеннями; знаки-індекси — вказують або натякають на якийсь предмет чи явище³².

За цією класифікацією реалістичні зображення змії відносяться до знаків-ікон. Ці зображення, судячи з присвячених їм публікацій, є найпопулярнішими в усій знаковій системі культури Кукутені—Трипілля. В одній з останніх праць на цю тему простежується еволюційний розвиток «образу дракона» від реалістичного (на ранньому етапі культури) до абстрактного (на середньому та пізньому)³³. На нашу думку, якщо послідовно дотримуватись формального підходу до орнаментатії, наприкінці етапу СІ в знакових системах поселень Правобережжя і Лівобережжя Прута, Верхнього Подністров'я ми спостерігаємо повернення до реалістичних зображень змії. До цього тут зустрічаються тільки поодинокі реалістичні зображення. Наприклад, у великому керамічному комплексі з поселення Бернашівка етапу СІ відомі тільки два глечики з такими зображеннями. Отже, в цьому випадку можна говорити про ще глибші, ніж етапи VI і VI—VII, витоки тих ідей, до яких звертались майстри розпису, а саме: орнаментатія етапу А. В знакових системах поселень цього етапу реалістичні зображення зустрічаються досить часто, хоча й виконані не фарбою, а, як і весь орнамент, у техніці заглибленого різьблення³⁴.

На етапі СII—УII елементи знакових систем раніших суспільств культури Кукутені—Трипілля (етапів VI, VI—VII, а іноді, як у випадку із знаком «змія», і давніших) повністю замінюють пануючу до цього знакову систему (етапу СІ).

Крім схем орнаментатії, зникають і форми посуду, яким вони були притаманні. На зміну їм з'являються нові форми, деякі з них знаходять аналогії в досить архаїчних пам'ятках. Як приклад наведемо посуд з високими зрізано-конічними горловинами і наліпами біля їх основ, на тулубах

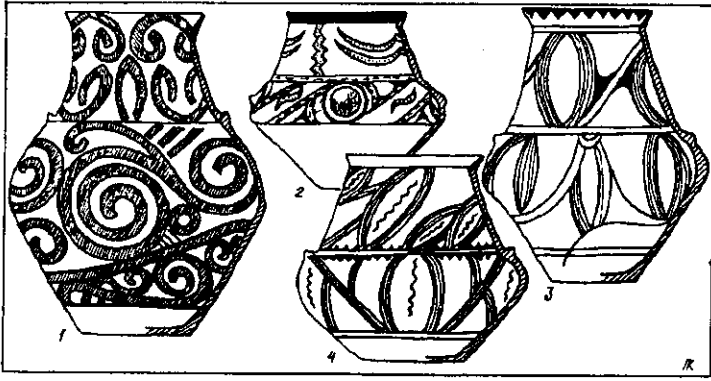


Рис. 3. Посуд із зрізано-конічними горловинами:
 1 — етап VI — Жури;
 2 — етап CI — Валя Лупулуй;
 3 — етап VII — Бринзени III;
 4 — етап VII — Усатово.

(рис. 3, 1—4). В. О. Дергачов звернув увагу, що ця форма посуду зустрічається вже на пам'ятках з бояноподібними рисами прекукутенських поселень Румунії і, пройшовши ряд трансформацій, доживає до етапу VII, де набуває значного поширення³⁵.

Приблизно в той же час з'являється посуд на піддонах, до цього практично не відомий (на етапах VII і CI), за винятком знахідок фрагментів на поселенні Бернашівка (1 екз.) і Валя Лупулуй (1 екз.)³⁶. Поява широкогорлих форм посуду на піддонах носить, мабуть, локальний характер. Такий посуд на етапі VII відомий тільки на Правобережжі Сірету в керамічному комплексі з Тиргу Окна-Подей³⁷ (рис. 4, 3—4). На цьому ж поселенні зустрічається ще одна архаїчна форма — двоярусний посуд³⁸ (рис. 5, 1—4). Він також не відомий (принаймні, поки що) на етапах VII і CI, але значно поширений на пам'ятках етапів VI і VI—VII Правобережжя і Лівобережжя Прута і Дністра³⁹.

Повернення до архаїчних форм дозволяє висловити думку, що знаками є не тільки графічні вирази (орнамент), але й пластичні форми (в нашому випадку — посуд).

Щодо графічних виразів то повернення до архаїчних знаків на етапі CII—VII спостерігається надзвичайно широко. Надалі дуже часто використовуються знаки у вигляді змій (Вихватинці, Усатово). Крім цього, одними з домінуючих у розписі посуду стають лінзоподібні овали. Ці знаки часто застосовувались уже в розписі посуду Бадразького ступеня⁴⁰, але домінуючими стають на Бринзеньско-

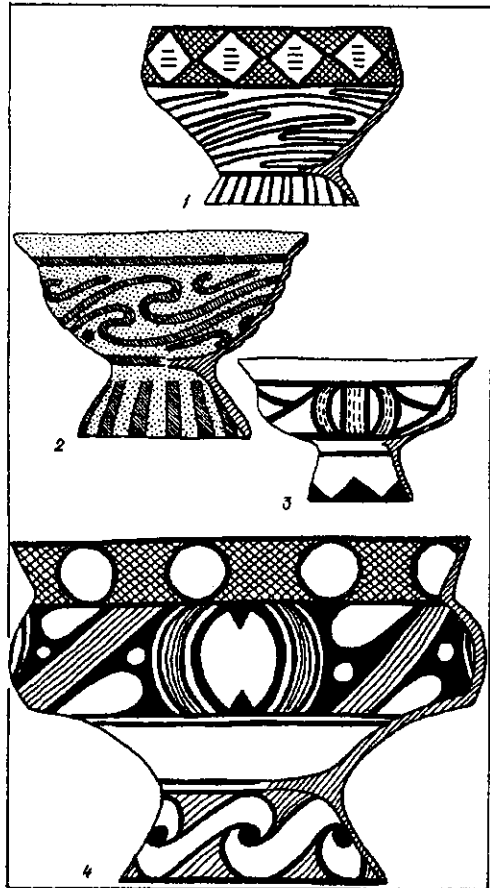


Рис. 4. Посуд на піддонах:
 1—2 — етап VI — Фрумушіка;
 3—4 — етап VII — Тиргу Окна-Подей.

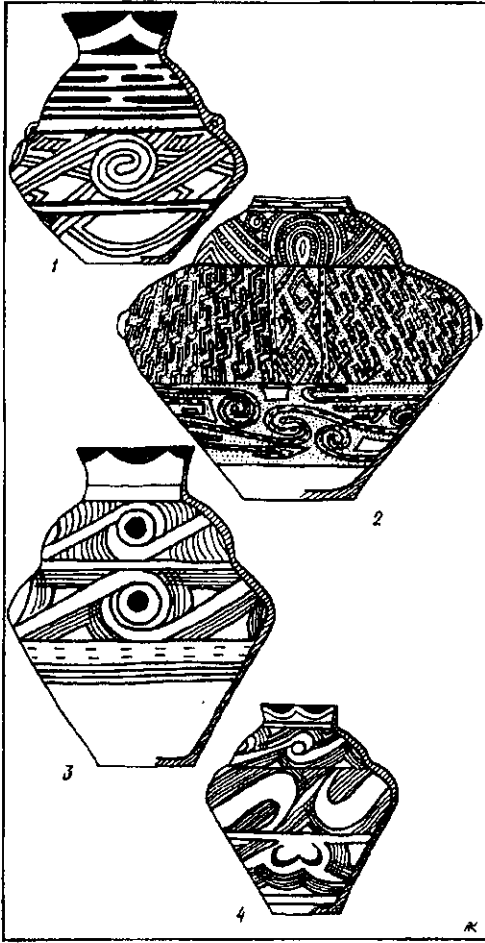


Рис. 5. «Двоярусний» посуд:
1 — етап VI — Дрегушені;
2 — етап VI — VII — Траян Дялул Финтинілор;
3—4 — етап VII — Тиргу Окна-Подей.

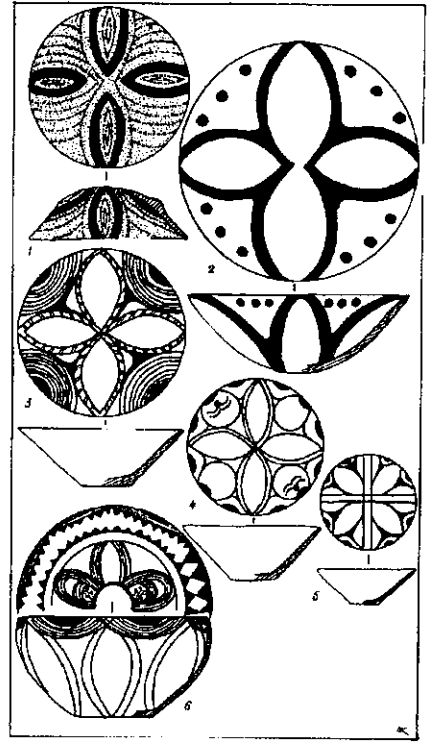


Рис. 6. Розписи покришок і мисок овалами:
1 — етап VI — Гринчук;
2 — етап VII — Немирівське (Одеська обл.);
3—5 — етап CI — Бернашівка;
6 — етап VII — Бринзени III.

му ступені етапу VII⁴¹. Їх зображували хрестоподібно всередині, а іноді назовні мисок (рис. 6, 1—6), або малювали в один—три яруси на інших типах посуду (рис. 7, 1—4). Слід сказати, що овали зустрічаються й у розписі етапу CI, але досить рідко (рис. 6, 3—5). Набагато частіше лінзоподібні знаки зустрічаються в розписах з поселень етапів VI та VI—VII. Наприклад, на кераміці з поселення Траян Дялул Финтинілор ці знаки хоча й не домінують, але зустрічаються досить часто⁴².

Окрім овалів, на етапі VII, особливо на пам'ятках Бринзенського ступеня, спостерігається велика кількість антропоморфних зображень⁴³. Т. Г. Мовша присвятила їм спеціальне дослідження, в якому на кераміці цього ступеня нарахувала 53 таких зображення⁴⁴. Антропоморфні мальовані зображення етапу VII нам поки що не відомі. На посуді етапу CI відомо 4 таких зображення (по два на кожному глечику). Один глечик походить з Петрен⁴⁵, другий — з Бернашівки (рис. 8,5). Серед розписного посуду етапу VI—VII з Траян Дялул Финтинілор такі зображення трапились на одному цілому глечику (2 фігури?) і трьох фрагментах (три фігури)⁴⁶. Одна посудина з антропоморфним зображенням знайдена на поселенні Геласшти⁴⁷. Це дозволяє висловити припущення, що на етапі VI—VII антропоморфних зображень все ж таки більше, ніж на етапі CI.

Перерахувавши деякі, на нашу думку, найяскравіші прояви повернення до архаїчних знаків у знаковій діяльності середини і кінця етапу CI, а також CII—VII, звернемось до механізмів передачі традиції. Виходячи з наведених прикладів, можна сказати, що знакам і формам посуду, які використовуюва-

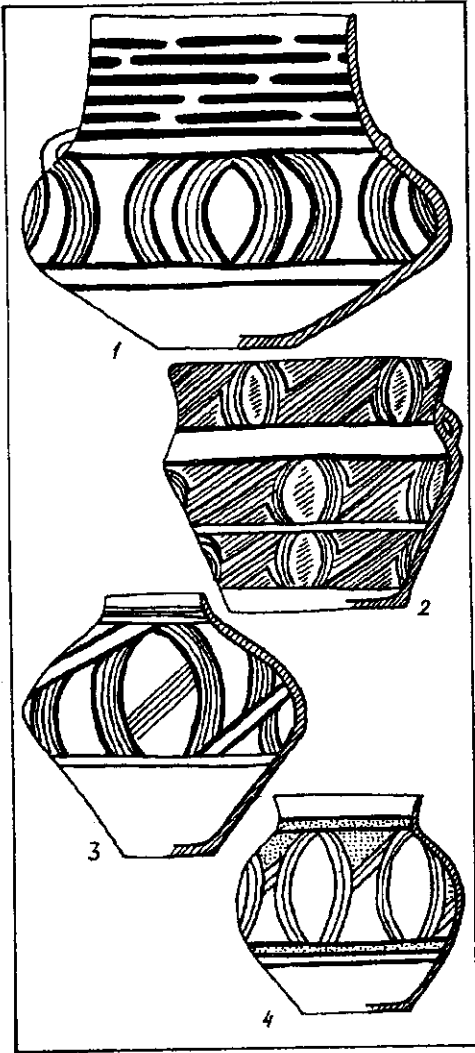


Рис. 7. Знаки у вигляді овалів в орнаментці етапів VI—VII:

- 1 — етап VI — VII — Траян Дялул Финтинілор;
- 2 — етап VI — VII — Фрумушіка;
- 3 — етап CI — Петрени;
- 4 — етап VII — Бринзени III.

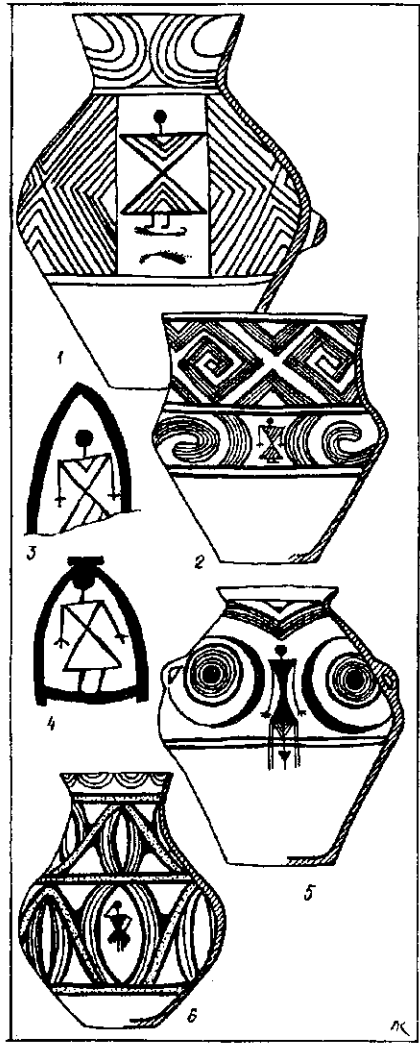


Рис. 8. Антропоморфні зображення: 1—3 — етап VI—VII — Траян Дялул Финтинілор;

- 4 — етап VI — VII — Гелаешті;
- 5 — етап CI — Бернашівка;
- 6 — етап VII — Тіганаші.

лись предками, надавали великого значення. На етапах VII і CI їх не забували, про що свідчать, наприклад, поодинокі зображення овалів на мисках, біконічних та грушоподібних глечиках. Не забувалась також традиція розпису мисок з двох боків, це підтверджує знахідка на поселенні Бернашівка двох розписаних з обох боків мисок, що абсолютно не характерно для цього етапу. Постійно пам'ятали і знаки-ікони у вигляді змій, антропоморфних фігур.

Безумовно, ці зображення графічно відрізняються від давніх. Але, як зазначає Є. Шацький, можливість збереження в усьому вірності «батькам» ілюзорна, оскільки вимагало б неможливого: жити точно в такому ж, як вони, світі⁴⁸.

Особливо цікаво те, що населення кукутенсько-трипільських поселень Бринзенського, Вихватинського, Усатовського та Горданешського типів етапу VII застосовувало знаки предків, які останні використовували не часто. Так, наприклад, вони зовсім не використовували дуже поширену на розписах

етапів VI і VI —VII спіраль (за винятком посуду з поселення Тиргу Окна-Подей, де спіраль зустрічається досить часто), натомість, як вже зазначалося, лінзоподібні овали, що зображувались на етапах VI і VI —VII не так часто, на етапі VII разом із «сіткою» та криволінійними композиціями стають основними схемами розпису⁴⁹.

Можливо, це можна пояснити, використовуючи запропоновану Ч. Моррісом теорію цінності знаків⁵⁰. У розписах етапу VII застосовувались ті знаки, яким надавали особливої цінності вже предки, і за своїм статусом вони могли зображуватись не так часто.

Тут виникає питання щодо причин, які викликали повернення до знаків предків. Останнім часом в літературі з'явилися думки, що наприкінці етапу CI і початку CII —VII в суспільствах культури Кукутені—Трипілля почали проявлятися певні кризові явища⁵¹. Зараз найбільш доведеними є їх екологічні пояснення⁵². Ця криза торкнулась усієї ойкумени культури і викликала зростання знакової діяльності, ймовірно, як магічного засобу впливу на природу або надприродні сили.

Але це не принесло результатів, що спричинило ще більші зміни. Вони проявились у повній відмові на етапі CII —VII від схем розпису і форм посуду, використовуваних раніше, і в масовому виникненні як нових, так і дуже трансформованих знаків предків. Можливо, ці явища були викликані певними уявленнями про Золотий Вік, добробут і достаток за часів предків. Але й ці знаки не допомогли, і апогеєм кризи культури стало її повне зникнення.

Таким чином, можна сказати, що вторинна знакова моделююча система (в нашому випадку орнаментация і форми посуду) — це пульс культури, який одразу реагує на найменші зміни.

Перед самим початком кризи різко зростає кількість використовуваних у системі знаків, що є своєрідним індикатором майбутньої кризи. В кризовий час відбувається майже повна відмова від пануючої до цього знакової системи. Разом з цим надається велика увага знакам предків, що були наділені особливим ціннісним статусом. Можливо, це було зумовлено вербальними текстами типу міфа про Золотий Вік. Слабо виявлена вторинна моделююча система, орнамент, принаймні, свідчить про стабільність суспільства, яке її використовує.

Підсумовуючи, зазначимо, що все викладене є не більш ніж гіпотеза і лише подальші дослідження можуть підтвердити або спростувати як окремі положення, так і всю її в цілому.

Примітки

¹ Бобринский А. А. О некоторых символических знаках, общих первобытной орнаментике всех народов Европы и Азии // Труды Ярославского областного съезда.— М., 1902.— С. 67.

² Греймас А. Ж., Курте Ж. Семиотика. Объяснительный словарь теории языка // Семиотика.— М., 1983.— С. 492.

³ Барт Р. Воображение знака // Избранные работы. Семиотика и поэтика.— М., 1989.— С. 247, 248.

⁴ Петренко В. Г. Каменная плита с изображениями из Усатово // Северное Причерноморье. Материалы по археологии.— К., 1984.— С. 18.

⁵ Ткачук Т. М. Орнаментация сосудов из трипольских поселений Тальянки и Майданецкое (Знаковый аспект проблемы) // I полевого семинара. Раннеземледельческие поселения-гиганты Трипольской культуры на Украине. Тез. докл.— Тальянки — Веселый Кут — Майданецкое, 1990.— С. 152—154.

⁶ Барт Р. Указ. соч.— С. 246—252.

⁷ Реформатский А. А. Лингвистика и поэтика.— М., 1987.— С. 27.

⁸ Кнорозов Ю. В. Неизвестные тексты // Забытые системы письма.— М., 1982.— С. 8, 9.

⁹ Kandyba O. Schipenitz. Kunst und geräte einas neolithischen Dorfes.— Wien — Leipzig, 1973.— S. 156.

¹⁰ Штерн Э. Р. Доисторическая греческая культура на юге России. // Труды XIII Археологического съезда в Екатеринославе 1905 г.— М., 1907.— С. 9—95.

¹¹ Дергачев В. А. Выхватинский могильник.— Кишинев, 1980.— 78 с.

¹² Патокова Э. Ф. Усатовское поселение и могильники.— К., 1979.— 184 с.

- ¹³ *Левы-Строс.* Примечания // Структурная антропология.— М., 1985.— С. 343.
- ¹⁴ *Шмаглий М. М., Рыжов С. М., Дудкин В. П.* Трипольське поселення Коновка в Середньому Подністров'ї // Археологія.— 1985.— Вип. 52.— С. 42—51.
- ¹⁵ *Шмаглий Н. М., Видейко М. Ю.* Отчет о работе майданецкого отряда Трипольской экспедиции в 1986 г. // НА ІА України.— 1986/2а.— С. 16—18.
- ¹⁶ *Круц В. А., Рыжов С. Н.* Отчет о работе Тальянковского отряда Трипольской экспедиции // НА ІА України.— 1988/4а.— С. 11—22.
- ¹⁷ *Ossowski G.* Sprawozdanie drugie z wycieczki paleoetnologiznej po Galicji w r. 1890 // Zbiór wiadomości do antropologii krajowej.— Kraków, 1891.— Т. XV.— S. 1—89; *Ossowski G.* Sprawozdanie trzecie z wycieczki paleoetnologiznej po Galicji w r. 1891 // Zbiór wiadomości...— Kraków, 1892.— Т. XVI.— S. 63—96.
- ¹⁸ *Маркевич В. И.* Позднетрипольские племена Северной Молдавии.— Кишинев, 1981.— С. 7.— Рис. 17; С. 18.— Рис. 9.
- ¹⁹ *Косаківський В. А.* Про деякі особливості трипольського поселення Чечельник // I полевого семинара. Раннеземледельческие поселения...— С. 200—204.
- ²⁰ *Збенович В. Г., Шумова В. А.* Трипольская культура Среднего Поднестровья в свете новых исследований // Первобытная археология.— К., 1989.— С. 101—105.
- ²¹ *Круц В. А., Рыжов С. Н., Збенович В. Г., Шумова В. А.* Отчет Тальянковского отряда Трипольской экспедиции за 1981 г. // НА ІА України.— 1981/116.; *Круц В. А., Рыжов С. Н., Шумова В. А.* Отчет о работе Трипольской экспедиции (Тальянковский отряд) за 1983 г. // НА ІА України.— 1983/30а; *Круц В. А., Рыжов С. Н., Салий Н. Г.* Отчет Тальянковского отряда Трипольской экспедиции за 1984 г. // НА ІА України.— 1984/38; *Круц В. А., Рыжов С. Н., Ключко В. И.* Отчет о работе Трипольской экспедиции в 1985 г. (Тальянковский отряд) // НА ІА України.— 1985/23с; *Круц В. А., Рыжов С. Н.* Отчет о работе Тальянковского отряда Трипольской экспедиции в 1988 г. // НА ІА України.— 1988/4а; *Круц В. А., Рыжов С. Н.* Отчет о работе Тальянковского отряда Трипольской экспедиции в 1989 г. // НА ІА України.— 1989/17.
- ²² *Шмаглий Н. М., Дудкин В. П.* Отчет о работе Трипольского развед. отряда ИА УССР в 1971 г. // НА ІА України.— 1971/14а; *Шмаглий Н. М., Шумова В. А.* Отчет о раскопках Трипольского пос. у с. Майданецкое Тальновского р-на Черкасской обл. в 1973 г. // НА ІА України.— 1973/5; *Шмаглий Н. М., Зиньковский К. В.* Отчет о работе отряда Трипольской комплексной экспедиции у с. Майданецкое Черкасской обл. // НА ІА України.— 1975/14а; *Шмаглий Н. М., Зиньковский К. В., Шумова В. А.* Отчет о работе отряда Трипольской Комплексной экспедиции в 1976 г. // НА ІА України.— 1976/28; *Шмаглий Н. М., Зиньковский К. В., Рыжов С. Н., Шумова В. А.* Отчет о работе Трипольской Комплексной экспедиции в 1979 г. (Майданецкое, Черкасская обл.) // НА ІА України.— 1979/27б; *Шмаглий Н. М., Видейко М. Ю.* Отчет о работе Майданецкого отряда Трипольской экспедиции ИА УССР // НА ІА України.— 1982/21б; *Шмаглий Н. М., Видейко М. Ю.* Отчет о работе Майданецкого отряда Трипольской экспедиции ИА УССР // НА ІА України.— 1984/38б; *Шмаглий Н. М., Видейко М. Ю.* Отчет о работе Майданецкого отряда Трипольской экспедиции ИА УССР // НА ІА України.— 1985/238; 1988/46; 1989/17а.
- ²³ *Круц В. А., Видейко М. Ю.* Отчет о работе Тальновского отряда Трипольской экспедиции // НА ІА України.— 1990/76.
- ²⁴ *Маркевич В. И.* Указ. соч.— С. 25.— Рис. 24; Рис. 26.— Рис. 25.
- ²⁵ *Бикбаев В. И.* Исследования трипольского поселения Шуры I // Археологические исследования в Молдавии 1984.— Кишинев, 1989.— С. 50—61.
- ²⁶ *Маркевич В. И.* Указ. соч.— С. 31.— Рис. 34; С. 32.— Рис. 35.
- ²⁷ *Полищук Л. Ю.* Памятники развитого Триполья // Памятники Трипольской культуры в Северо-Западном Причерноморье.— К., 1989.— С. 30—49.
- ²⁸ *Dinu M.* Santierul arheologic Valea Lupului // Materiale si cercetari arheologice.— 1957.— Vol. III—V.— P. 161—178.
- ²⁹ *Маркевич В. И.* Указ. соч.— С. 34.— Рис. 40.
- ³⁰ *Шмаглий М. М., Рыжов С. М., Дудкин В. П.* Трипольське поселення...— С. 51.
- ³¹ *Виноградова Н. М.* Племена Днестро-Прутского междуречья в период расцвета Трипольской культуры.— Кишинев, 1983.— 106 с.
- ³² *Партментьер Р.* Элементарная теория истины Пирса // Знаковые системы в социальных и когнитивных процессах.— Новосибирск, 1990.— С. 29, 30.
- ³³ *Збенович В. Г.* Дракон в изобразительной традиции культуры Кукутени—Триполье // Духовная культура древних обществ на территории Украины.— К., 1991.— С. 20—34.
- ³⁴ *Там же.*— С. 21.— Рис. 1.
- ³⁵ *Дергачев В. А.* Памятники позднего Триполья.— Кишинев, 1980.— С. 80.
- ³⁶ *Dinu M.* Op. cit.— P. 169.— Fig. 6.
- ³⁷ *Matasa C.* Asezarea eneolitică Cucuteni B de la Tirgu Ocna-Podei // Arheologia Moldovei.— 1964.— V. II—III.
- ³⁸ *Matasa C.* Op. cit.— P. 43.— Fig. 27, 1, 2.

- ³⁹ *Dumitrescu Vl.* Arta Culturii Cucuteni.— Bucuresti. 1979.— Fig. 108, 109, 122, 123.
- ⁴⁰ *Маркевич В. И.* Указ. соч.— С. 61.
- ⁴¹ Там же.— С. 62.
- ⁴² *Dumitrescu Vl.* La station préhistorique de Train // Dacia, 1941—1944.— IX—X.— 1945.— Pl. VII, 1, 4, 10: Pl. IX, 4: Pl. X, 1, 4, 7, 10, 11.
- ⁴³ *Маркевич В. И.* Указ. соч.— С. 43.— Рис. 59; С. 48.— Рис. 72, 1, 3, 4.
- ⁴⁴ *Мовша Т. Г.* Антропоморфные сюжеты на керамике культур Трипольско-Кукутенской общности // Духовная культура древних обществ на территории Украины.— К., 1991.— С. 35.
- ⁴⁵ *Штерн Э. Р.* Указ. соч.— Табл. II, 3.
- ⁴⁶ *Dumitrescu Vl.* Op. cit.— P. 53.— Fig. 44.
- ⁴⁷ *Dumitrescu Vl.* Op. cit.— Fig. 127.
- ⁴⁸ *Шацкий Е.* Утопия и традиция.— М., 1990.— С. 300.
- ⁴⁹ *Дергачев В. А.* Памятники позднего Триполья...— С. 188—190.— Рис. 22—24.
- ⁵⁰ *Моррис Ч. У.* Из книги «Значение и означивание». Знаки и действия // Семиотика.— М., 1983.— С. 18.
- ⁵¹ *Бикбаев В. И.* Исследования трипольского поселения...— С. 60.
- ⁵² *Петренко В. Г.* Усатовская локальная группа // Памятники Трипольской культуры в Северо-Западном Причерноморье.— К., 1989.— С. 116—118; *Кременецкий К. В.* Палеоэкология древнейших земледельцев и скотоводов Русской равнины.— М., 1991.— С. 166, 175.

Т. М. Ткачук

ЗНАКОВАЯ СИСТЕМА ТРИПОЛЬСКОЙ КУЛЬТУРЫ

В статье, базируясь на статистическо-позиционном методе изучения знаков, употребляемых в орнаментации расписных сосудов культуры Кукутени—Триполье, рассматриваются тенденции в изменениях их количественного употребления в знаковой системе на диахронном уровне (этапы ВII — γ II по Т. С. Пассек). Наблюдаются явления возвращения к архаическим знакам (этапов ВI и ВI—ВII) в конце этапа СI и СII — γ II. Делается попытка связать количественный рост употребляемых знаков в росписях керамики середины и конца этапов СI и возвращение к архаическим знакам в конце этапов СI и этапа γ II с кризисным состоянием общества носителей культуры Кукутени—Триполье.

I. M. Tkatchuk

THE SIGN SYSTEM OF TRIPOLSKAJA CULTURE

In the paper the tendenses of the changes of quantitative using of signs on the diachronical level /the stages B2— γ 2 after T. Passek/ are considered. This analysis is based on the statistical-position method of study of the signs which were in use in the decoration of the painted pottery of Kukuteni-Tripolie culture. The occurrences of return to the archaic signs /belonged to the stages B1 and B1—B2/ at the end of the stages C1 and C2— γ 2 are observed. It is made an attempt to connect the quantitative rise of the signs in use on the pottery painting of the middle and the end of the stage C1 and the return to the archaic ones at the end of the stages. C1 and γ 2 with the crisis of the community of the bearers of Kukuteni-Tripolie culture.